

Din ve İnsan Dergisi

Journal of Religion and Human - مجلة الدين والإنسان

ISSN: 2980-1117

Cilt / Volume: 6

Sayı / Issue: 11

Haziran / June 2026

Tuba Cebe*

Dicle Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

tubacebehan@gmail.com

ORCID: 0009-0000-9302-3479

Prof. Dr. Canan Seyfeli

Dicle Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

cseyfeli@yahoo.com

ORCID: 0000-0002-3379-2812

Caynizm’de Ölüm Sonrası Yaşam

Life After Death in Jainism

Atıf/Citation: Cebe, T., & Seyfeli, C. (2026). Caynizm’de Ölüm Sonrası Yaşam. *Din ve İnsan Dergisi*, 6 (11), 156-176.

Yükleme Tarihi / Received Date: 30.04.2026

Kabul Tarihi / Accepted Date: 13.06.2026

Yayınlanma Tarihi / Published Date: Haziran 2026

İlk-Son Sayfa / First-Last Page: 156-176

DOI: 10.69515/dinveinsan.1940389

Makale Türü / Article Information: Araştırma Makalesi / Research Article

Değerlendirme / Review Reports: Çift Taraflı Kör Hakemlik | Double-blind referee

Etik Beyan / Ethics Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde etik ilkelere uyulmuştur. | Ethical principles were followed during the preparation of this study.

Etik Kurul Belgesi / Ethics Committee Approval: Makale, Etik Kurul Belgesi gerektirmemektedir. | Article does not require an Ethics Committee Approval.

Katkı Oranı Beyanı / Author Contributions: Yazarların çalışmadaki katkı oranları eşittir. | Author’s contribution rates to the study are equal.

Etik Bildirim / Complaints: dinveinsan@hbu.edu.tr

Çıkar Çatışması / Conflicts of Interest: Çıkar çatışması beyan edilmemiştir. | The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest.

Benzerlik Taraması / Similarity Checks: Yapıldı | Yes - intihal.net

Telif Hakkı ve Lisans / Copyright&License: Yazarlar dergide yayımlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptir; çalışma Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası lisansı altında yayımlanır. | Authors own the copyright of their work published in the journal; work is published under the Attribution-NonCommercial 4.0 International license. Yayımlanan makalelerde Araştırma ve Yayın Etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)’un Editör ve Yazarlar için yayımlamış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır. | Research and Publication Ethics were complied with in the published articles; international standards published by COPE (Committee on Publication Ethics) for Editors and Authors have been taken into account.

Sorumlu yazar olarak yukarıdaki bilgilerin doğruluğunu beyan ediyorum. ☒

Caynizm’de Ölüm Sonrası Yaşam

Life After Death in Jainism

Özet

Hint dinleri içerisinde kendine özgü bir kozmoloji ve kurtuluş öğretisi geliştiren Caynizm’in ölüm sonrası yaşam anlayışı bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Araştırmada, Caynizm’in kutsal metinleri ve konuya ilişkin akademik çalışmalar incelenerek Caynizm’in üç katmanlı evren algısında başlangıca paralel son düşüncesi, dolayısıyla ceza ve mükafat ve cennet-cehennem fikri çerçevesinde ölüm sonrası hayat fikri değerlendirilmiştir. Bu çerçevede başlangıç ve ölüm sonrası yaşam fikrine göre biçimlenen dünya hayatı ve kurtuluş fikri de ele alınmıştır. Böylece evren algısında bir bütünlük olduğu irdelenmiştir. Çalışmanın temel amacı, ölüm sonrası hayatın evren algısına göre biçimlendiğini ortaya koymaktır. Bu hipotez ölüm sonrası hayatın başlangıç, son, varlık ve insan, dünya hayatı ve kurtuluş fikirlerine paralel olduğu ve onlarla bir bütünü oluşturduğu, ayrıca *karma*, *samsara* ve *mokşa* gibi kavramlarla anlam bulduğu fikirlerine dayanmaktadır. Çalışmada olanı ve inanılanı olduğu gibi ortaya koyma çabasıyla fenomenolojik yaklaşım sergilenmiştir. Araştırmada kutsal metinler yanında konuyla ilgili modern araştırma kaynaklarından faydalanılmıştır. Konu merkezi inançlarla sınırlandırılıp farklı akımların ayrıntıdaki fikirleri kapsam dışı bırakılmıştır. Caynizm’de yaratıcı tanrı yoktur ve evren ezeli ve ebedidir. Her varoluş *karmanın/pudgalanın* jivayı sarmalayarak hapsedmesi ve acı anlamına gelirken kurtuluş düşüncesini şekillendirir. Kurtuluş doğumla *pudgalaya* hapsolan *jivanın* dünyada biriktirilen *karmaya* göre ölüm sonrasında ayrışması anlamına gelir. Ruh göçünün seviyesini ve *mokşayı* belirleyen *karma* olduğuna göre cennet ve cehennem ve dünya arasındaki ruh göçü *karmanın* tükenmesiyle son bulur. Ölüm sonrası yaşam Yeraltı, Yeryüzü ve Gökten oluşan üç katmanlı evren algısına göre biçimlenir. *Mokşa* göksel *lokaların* en tepesindeki *Siddhaloka*’da sonsuz yaşam anlamına gelir. Altındaki *lokaların* hepsi ruh göçü alanıdır ve ruhun ceza-mükafat ile arınma makamlarıdır. Elde edilen bulgulardan hareketle çalışmada ölüm sonrası yaşam fikrinin evren algısına göre, yani başlangıç, son, varlık ve dünya hayatı fikirleriyle biçimlendiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, ölüm sonrası hayat, evren algısı, karma, mokşa.

Abstract

The article discusses the Jain understanding of life after death. In Jainism, the understanding of life after death is closely connected with its cosmological framework. This shapes the idea of both life and salvation. As in other Indian religions, death is a gateway either to reincarnation or to moksha. The main aim of this study is to demonstrate that the afterlife is shaped according to universe perception (beginning, existence and humanity, worldly life, salvation, karma, samsara, moksha). In Jainism, there is no creator god, and the universe is eternal. Therefore, existence arises from the union of jiva and pudgala according to certain laws. Every existence is pain and suffering, because jiva is imprisoned within pudgala. This gives rise to the need for liberation from worldly bondage. Salvation means the separation of the jiva, who is trapped in pudgala with birth, after death according to the karma accumulated in the world. Depending on the karma accumulated in the world, the soul either continues in temporary transmigration or attains eternal liberation. Since karma determines the level of transmigration of souls and moksha, the transmigration of souls between heavenly, hellish, and earthly realms ends with the exhaustion of karma. The afterlife is shaped according to a three-layered conception of the universe: the Underworld (Adhaloka), the Earth (Madhyaloka), and the Heavens (Urdhvaloka). Moksha means eternal life in Siddhaloka, which is at the very top of the celestial realms. All the lokas below are places

of reincarnation of souls, and are places where the soul undergoes purification through reward and punishment. However, the soul can escape the cycle of reincarnation by being born on Earth. This study concludes that the concept of the afterlife is shaped by the perception of the universe, the idea of existence, and the meaning of life.

Structured Abstract

The subject of this study is Jainism's opinion of life after death. Beliefs about reward, punishment, and heaven and hell, shaped by a three-layered view of the universe are closely connected with Jain cosmology. The alignment of these fundamental beliefs is related to Jainism's concept of samsara. Samsara, meaning to wander around, is the defining characteristic of the cycle of life, death, and rebirth. In Jainism, death is twofold: transmigration of souls or moksha. The realm of transmigration of souls consists of the underworld/hell (Adholoka), earth/world (Madhyaloka), and heaven/sky (Urdhvaloka), while the realm of moksha (Siddhaloka) is the highest realm of liberation among the celestial abodes. Karma is the most important factor that brings about attachment to or liberation from earthly life. Initially, the karmic bond that connects a person to the world becomes active as soon as the soul takes on a physical form. As soon as the soul unites with matter, it loses its original qualities and becomes enslaved to matter. This situation causes the soul to become tainted by karma, taking on the colors of karma. Thus, the material aspect of humanity and the universe is perceived as negative, and a desire to be free from it arises. In this sense, a soul that can break free from the bonds of Karma is free, while a soul that cannot struggles in the cycle of death. The belief in liberation also finds its meaning in the separation of the jivan (soul), which is trapped in pudgala (matter) at birth, according to the karma accumulated in the world, after death; that is, in being freed from the recurring cycle of birth and death. The perception of life and the world as a form of captivity underpins the Jain idea of liberation, giving rise to fundamental beliefs and concepts such as karma, samsara, and moksha. Therefore, the concept of worldly life and salvation is shaped around both the belief in creation/beginning and the belief in the afterlife. The main aim of this study is to demonstrate that the afterlife is shaped according to understanding of the universe, specifically the concepts of beginning, existence and humanity, earthly life, salvation, karma, samsara, and moksha.

The afterlife is structured according to a three-layered understanding of the universe: the Underworld (Adholoka), the Earth (Madhyaloka), and the Heavens (Urdhvaloka). Moksha Siddhaloka means eternal life. All the worlds beneath are places of transmigration of souls, places where the soul is purified through reward and punishment. However, the soul can escape the cycle of transmigration by being born on Earth. Because the soul exists in different forms and locations along the axis of saṃsāra, according to the actions it performs in the world. This shows that the understanding of the afterlife is not a one-time, final end, but rather a process of rebirth that is continuous in the cyclical structure of the universe. The soul's liberation from karma and attainment of Moksha determines the meaning of life. The fundamental purpose of life and the world is to achieve Moksha by freeing oneself from cyclical bondage, for the soul to abstract itself from matter and return to its origin, reaching an eternal paradise where there is no transmigration of souls.

The information obtained has shown that life after death is entirely shaped according to a three-layered understanding of the universe. Accordingly, the system of transmigration of souls reveals that as one ascends from the underworld to the highest heavenly realms, the karma/pudgala surrounding the soul diminishes, and only the pure soul remains in eternal paradise. The Sub-Realm of the Universe is not a place where the soul will remain eternally, but a temporary hell where, after serving its punishment, it will be reborn on Earth. A soul in the Middle Realm, that is, on Earth, can reach one of the underworld/hellish realms, or one of the heavenly realms, or liberation/moksha. In the higher realms, the soul experiences reward and purification, and again, to attain moksha, it must be born into the world. Because despite all the negativity, the world is a place for creating and accumulating good karma alongside bad, it also

offers a glimmer of hope, a possibility for salvation. Since karma determines the level of transmigration of souls and moksha, the transmigration of souls between heaven, hell, and earth ends with the exhaustion of karma. Complete detachment from karma and pudgala is only possible by remaining in eternal paradise. Furthermore, in Jainism, Siddhaloka signifies the decrease of souls in the realm of eternal space and transmigration, and therefore the coming of a time when they will be exhausted; however, no information indicating a universal dissolution has been found.

Keywords: History of Religions, life after death, perception of the universe, karma, moksha.

Giriş

Çalışma Caynizm'in ölüm sonrası yaşam fikrini konu edinmiştir. Ölüm sonrası yaşam düşüncesi ölümün bir son olmadığı aksine ölümden sonra yaşamın bir şekilde devam ettiği inancına dayanmaktadır. Evren algısı yaratılış/başlangıç ile ahiret/son arasında bir paralellik ifade eder. Caynizm'de evren üç katmanlıdır: 1- Alt Alem (*Adholoka*) yeraltıdır. 2- Orta Alem (*Madhyaloka*) yeryüzüdür. 3- Üst Alem (*Urdhvaloka*) göktür. Ölüm sonrası hayat ile üç katmanlı evren arasında kuvvetli bir bağ vardır. Evren yaratılmamış, ezeli ve ebedidir ve yaratıcı tanrı fikri yoktur. Dolayısıyla insan ve diğer tüm varlıklar özünde ezeli ve ebedidir. Varlık *jiva* ve *pudgaladan*, yani iki özden meydana gelir. İnsanda bu ruh ve madde/*karmadır*.

Çalışmanın temel amacı, Caynizm'in ölüm sonrası yaşam fikrini şekillendiren ana unsurun evren ve insan algısı olduğunu ortaya koymaktır. Bu hüküm, başlangıç fikriyle son fikrinin birbirine paralel olduğu ve dünya hayatının evren algısına göre biçimlendiği hipotezine dayanmaktadır (Seyfeli, 2023, s. 162; Ayrıca bk. Aksin, 2024, ss. 24, 104, 139n). Buna göre varlıkların ve dünya hayatının evrenin ve insanın başlangıç fikrine göre biçimlendiğini açığa çıkarmak konunun anlaşılması için merkezi önem taşımaktadır. Bu doğrultuda ezeli ve ebedi evrende var olmanın ve yaşamın kaçınılmaz şekilde ve durma, hareket etme, mekân, zaman gibi yasalarla bilinmeyen geçmişte *pudgalanın/karmanın jivayı* sarmalayıp hapsetmesiyle başladığını, dolayısıyla yaşamın ve dünyanın olumsuz ve kurtulmayı gerektiren mekân olduğunu, dünyada temel amacın *mokşaya* erişmek olduğunu ortaya koymak tali hedeflerdendir. Bu hususların aynı zamanda Caynist ölüm sonrası yaşam düşüncesini biçimlendiren merkezi konumdaki arka planı oluşturduğunu açıklığa kavuşturmak yine ara hedeflerden birisidir.

Ölüm sonrası yaşamı sunarken varlık fikrinde esaretin dünya hayatının temel özelliği olduğunu ve bunun *karma*, *samsara* ve *mokşa* kavramlarıyla derin ilişkisi bulunduğunu açıklama konunun anlaşılması açısından önemlidir. Dolayısıyla üç katmanlı evrende ruh göçü alanında döngünün sürekli devam ettiğini, *mokşa* alanına yani *Siddhaloka*'ya erişmenin nihai kurtuluş olduğunu açığa çıkarma da önemli konulardan birisidir. Bu doğrultuda değerlendirildiğinde yapılan bu çalışma, Caynizm'in son düşüncesinde ruh göçüne yapılan vurguya ek olarak ölüm

sonrasında da ruhun belirli sürelerle varlığını sürdürdüğü cehennem ve sonsuz mutluluğun yaşandığı cennet alemlerini ele alması yönü ile önem taşımaktadır.

Caynizm’de ölüm sonrası yaşamı konu edinen bu çalışmada Caynistlerin inandığı şeyi olduğu gibi betimleyerek ortaya koyma amaçlanırken fenomenolojik yaklaşım sergilenmiştir. Bu yaklaşımı tercih etmede konunun başlangıç, son, ölüm, yeniden doğum, *mokşa* gibi fenomenlere dayanması ve olguyu olduğu gibi kendi bütünlüğü içerisinde ortaya koyma amacı etkili olmuştur. Caynizm’de ölüm sonrası yaşam, evren ve insan algısına ilişkin hususların temel kaynağı olan kutsal metinlerde ve bu metinlere dair yorumlarda yer almaktadır. Dolayısıyla kutsal metinler ve bunlarla ilgili çeviri, yorum ve modern açıklamalardan faydalanılırken makale, tez ve kitaplardan oluşan modern araştırmalar üzerinden metin temelli bir araştırma yöntemi kullanılarak gerekli bilgiler toplanmıştır. Yapılan kaynak araştırmalarında H. V. Glasenap’ın “*Doctrine of Karman in Jain Philosophy*” ve Nathmal Tatia’nın “*Studies in Jaina Philosophy*” isimli eserleri konunun yorumuna dair bilgilere ulaşılan metinlerdir. Türkiye’de doğrudan Caynizm’in ölüm sonrası hayat fikrini konu edinen bir çalışma henüz yapılmamıştır. Ancak konunun evren algısıyla ilişkisi olduğunu ileri süren bir çalışma olarak Canan Seyfeli’nin “*Akademik Dinler Tarihi I*” isimli eserinin Caynizm başlıklı bölümü söylenebilir. Bu çalışma konuyu evren algısı çerçevesinde işlemiştir. Ayrıca Ali İhsan Yitik’in “*Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi*” isimli eserinin yanında, Rukiye Karaali’nin “*Hint Kökenli Dinlerde Kurtuluş Anlayışı*” ve Merve Tanrikulu’nun “*Caynizm*” isimli yüksek lisans tezleri ile Galip Atasagun’un “*Jainizm*” isimli makalesi gibi konuya kısmen yer veren veya *karma*, *mokşa*, ruh göçü gibi konuyla bağlantısı bulunan hususları inceleyen ikinci derece çalışmalardan da faydalanılmıştır.

Çalışmada elde edilen veriler değerlendirildiğinde evren ve insan algısının ve buna bağlı varlık fikrinin ölüm sonrası hayatı doğrudan şekillendirdiği görülmüştür. Dolayısıyla başlangıçtan sona sistematik bir algı bulunduğu, ölüm sonrası hayatın evren ve varlık fikrinden bağımsız olmayıp bunlara tabi olduğu, hatta bunlarla şekillendiği anlaşılmıştır. Bu bütünlüğe ve bunun parçalarına dikkat edilerek konu sırasıyla “Caynizm’de Ölüm Sonrası Yaşamı Biçimlendiren Temel Unsurlar” ve “Ruhun Ölüm Sonrası Yaşam Yolculukları” başlıkları altında ele alınmıştır.

1. Caynizm’de Ölüm Sonrası Yaşamı Biçimlendiren Temel Unsurlar

Caynizm’in ölüm ve ölüm sonrası yaşam fikri evren ve insan algısıyla şekillenir. Bu, temelde yaratılış/başlangıç ve varlık düşüncesine paralel gelişir. İnsan söz konusu olduğunda ruhun madde tarafından kuşatılması varlık sahasına çıkma ve dolayısıyla insanın dünyaya madde ve *karma* yoluyla bağlanması anlamına gelir (Seyfeli, 2026, ss. 402-407). Başlangıçta madde ruhu çevreleyerek kazanma ve kaybetme mücadelesini başlatır. Ruh aslında maddeyle birleşir birleşmez aslı özelliklerini kaybederek bedende esir olur. Bu nedenle insanın ve evrenin maddi yönü olumsuz addedilir ve ondan kurtulma arzusu ön plana çıkar (Tatia, 1951, ss. 223-224). Tüm

bunlardan hareketle Caynizm’de ölümün insanı maddeye esaretinden kurtaracak bir umut kapısı olarak görüldüğü söylenebilir (Bronkhorst, 2011, s. 104). Ruhun *karma* bağlarından kurtulması *mokşaya*, dolayısıyla özgürlüğe erişmek iken bunu gerçekleştiremeyen ruh *samsaraya* tabi olur, yani tekrar doğum ve ölüm döngüsünde tutsak kalır (Glasenapp, 2003, s. 3). Buna göre asıl problem varlığı itibariyle acı ve ıstırap olan yaşamdır, yani dünya hayatına esir olmaktır. Dolayısıyla yaşamı doğuran ölüm tekrar doğumdan kurtarmadığı için olumsuz olarak değerlendirilir. Böyle bir yaşamdan, esaretten ve tekrar doğumu getiren ölümden kurtulmak istenir. Çünkü yeniden doğuma yol açan ölüm tekrar ruhun esareti ve *karmanın* da devam etmesi anlamına gelir (Long, 2009, s. 94). Bu doğrultuda ölümün son fikriyle bağlantılı iki yönü ortaya çıkar; ölüm kurtuluşa açılan kapı ise umut anlamına gelirken yeniden doğuma açılan kapıysa olumsuz anlamdadır. Ancak ölümü ve sonrasını biçimlendiren hem evren ve varlık fikri hem de varlığın özü ve dünya yaşamıdır. Bu noktada Caynizm yaratılış fikrine sahip olmasa da kaçınılmaz bir şekilde varlığın ortaya çıkış fikrini geliştirmiştir. Bu, temelde *jiva* ve *pudgala* kavramlarıyla ifade edilir. Böylece ruhun bir dünya yaşamı oluşmuş olur ve yaşamda etkili unsurlar kurtuluş kavramlarıyla açıklanabilir. Bunlar *karma*, *samsara* ve *mokşa* kavramlarıdır. Bu sebeple ölüm sonrasını biçimlendiren bu iki unsur konunun anlaşılmasını sağlayıcı niteliktedir. Konu, ölüm sonrası hayatı biçimlendiren bu hususlara dikkat edilerek “Caynizm’de Evren Algısı”, “Varlık ve İki Temel Özü: Ruhun Maddeye Tutsaklığı” ve “Dünya Hayatı ve Kurtuluş” başlıkları altında ele alınmıştır.

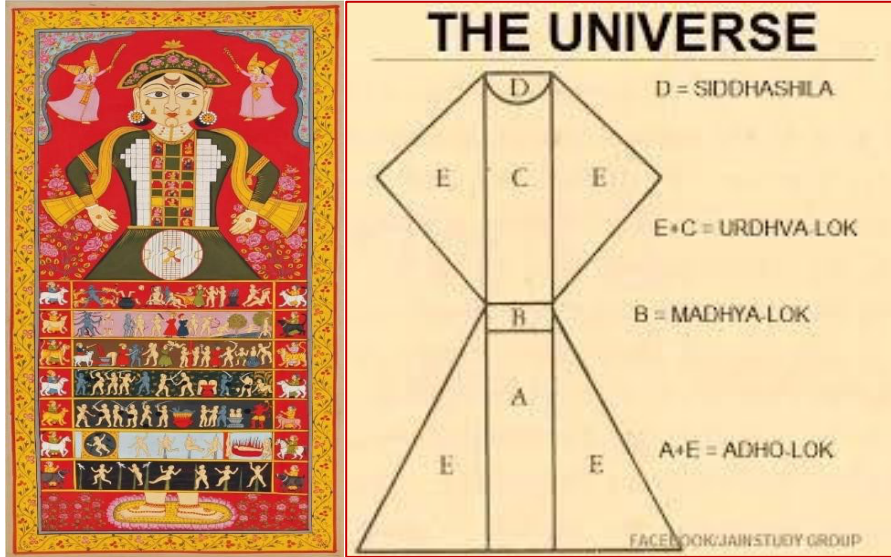
1.1. Caynizm’de Evren Algısı

Caynizm’in evren algısı temelde görünen-görünmeyen ve duyuşal-tanrısal olmak üzere iki yönlü işlemektedir. Caynizm’de evren ezeli ve ebedi kabul edilir, dolayısıyla bir başlangıcı ve sonu yoktur. Buna paralel olarak yaratıcı tanrı fikri de yoktur. Caynizm’in evren algısı üç katmanlıdır; Gök, Yeryüzü ve Yeraltı (*Triloka*). Evren algısında varlık düzeyine çıkan veya varlıklarla dolu olan, yani uzayla beraber dünyaları barındıran alana *Loka-Akaşa* adı verilir. Tanrısal ve duyulur alemlerini içeren *Loka-Akaşa* evreni uçsuz bucaksız olsa da sonludur. Bu evreni dört bir taraftan kuşatan ve boş alan anlamında *Aloka-Akaşa* adı verilen sonsuz bir görünmeyen alem daha vardır. Maddi ya da manevi herhangi bir varlığın yaşamadığı bu aleme dış boşluk da denir. Söz konusu alan, mahiyeti itibariyle kozmik sınırların ötesini, yani evren dışı boşluğu ifade etmektedir. Dış boşluk denen bu sonsuz evrende maddi veya manevi varlık bulunmaz (Seyfeli, 2026, ss. 402-403). *Aloka-Akaşa* evreninin sadece her şeyi bilenler (*kevala-jnana*) tarafından algılanabildiği kabul edilir (Umasmavi, 2018, ss. 112-113,196).

Evrenin ezeli ve ebedi olması yaratılmadığını ve yaratıcı bir figür bulunmadığını ortaya koyar. Evren ve içindeki varlıklar Hindu düşüncesinin aksine yanılısma değil gerçektir. Bu varlıkların başı ve sonu yoktur, yaratılmış da değildirler. Evren ve tüm canlılar madde ve ruhtan

oluşan sayısız atomların birbiriyle temasa geçmesi sonucu oluşur. Evrendeki değişim ve dönüşümler de maddelerin kendilerine has yapılarına uygun olarak gerçekleşir. Güneşin ısısı ve ışığı göllerin, nehirlerin ve okyanusların suyunu etkiler, güneş ışınları suyu buhara dönüştürür ve atmosferde yükseltir. Buharlaşan su, bulutlara daha sonra da yağmur ve kara dönüşmesi ile oluşan bu doğal su döngüsü Caynizm’de oluşumların herhangi bir dış müdahale olmaksızın kendi dinamikleriyle işleme sürecine (kendiliğindenlik ilkesine) tipik bir örnek teşkil eder (Cort, 2006a, s. 551; Bkz. Üstündağ, 2025, s. 12).

Caynizm’in evren algısında *Loka-Akaşa* varlıklarla dolu ve katmanlı bir âlemi ifade eder. *Loka-Akaşa*, tanrısal ve duyulur âlemleri barındıran, sınırsız gibi görünen fakat aslında sonlu bir evrendir. Sonsuz Öte’de (*Aloka-Akaşa*) canlı veya cansız hiçbir nesne yoktur. Ne küçük bir madde molekülü ne de başıboş bir ruh *Loka-Akaşa*’nın sınırlarının ötesine geçemez. Nesnelerin sistemi, statik ve dinamik ilkelerle bir arada tutulur; bunlara mekân da eklenir ve bu ilkeler *Loka-Akaşa* ile sınırlıdır (G. Jain, 1975, ss. 187,188). Bu evrenin yapısı mitolojik bir anlatım ve simgesel betimlemelerle açıklanır. Svetambara metinlerinde kısmen kum saatine benzer şekilde tasavvur edilirken XVI. yüzyıl itibarıyla evrenin yapısı kozmik devasa bir insan (*lokapuruşa*) şeklinde betimlenmektedir (Seyfeli, 2026, s. 403). Bu makro-insan; aşağı dünya (bacaklar), orta dünya (bel ve karın bölgesi) ve bir üst dünyadan (göğüs ve baş) oluşur. Bu üç kozmik alan axis mundi (dünya eksenini) işlevi gören dikey eksen aracılığıyla birleşir (Eliade, 2003, s. 265).

Şekil 1: Lokapuruşa ve Evrenin Katmanları (Lokalar)

Caynizm’de evren sonsuzdur, bir çöküş ya da sonu yoktur. Buna göre evrenin, yani *Loka-Akaşa* denen alanın başlangıcı ve sonunun olmaması en genel paralelliği ifade eder. Bu paralellik başlangıcın öncesindeki sonsuzluğu ile sonun sonrasındaki sonsuzluğu arasındadır. Fakat nihayetinde ikisi de aynıdır, aynı özelliklere sahiptir veya sondaki durum başlangıçtaki durumla aynıdır. Dolayısıyla evren sonlu olsaydı başlangıca dönüş de zorunlu olurdu. Bu zorunlu yapıyı

Caynizm'in kısmi evrensel yeniden doğum fikrinde görmek mümkündür. Buna göre evrenin belli katmanları için geçerli olan bir başlangıç ve son vardır ve her son başlangıca yeniden dönmek anlamına gelir. Dolayısıyla evrensel yeniden doğumda yine başlangıç ile son arasında paralellik vardır. Bu paralellik sonsuz evrenin zıddına var oluş üzerine kuruludur. Buna göre her evrensel yeniden doğum Orta Alem'in, yani dünyanın yenilenmesi biçiminde yükseliş ve çöküş dönemlerinden oluşur. Bu zaman döngüsü bir *kalpa*dır. Yükseliş döneminde (*utsarpini*) insanlar mutluluk içindedir ve bilgi, yaşam süresi, boy, zevk, ahlak ve maneviyat açısından üst *lokalara* çıkıldıkça kademeli bir artış vardır. Gerileme dönemindeyse (*avasarpini*) kötülük, düzensizlik ve mutsuzluk kademeli olarak artar. Kozmik zamanın yükseliş döneminde, insanlığın manevi bir rehber arayışı söz konusu olmadığı gibi, toplumsal refah ve ahlaki nizam en üst seviyede seyrettiğinden herhangi bir kurtarıcı figür de ortaya çıkmaz. Fakat çöküş döneminde şiddet, kaos, kötülükler artar ve insan ömrü kısılalırken bir kurtarıcı anlamında yol gösterici bir Tirthankara beklenir ve geleceğine inanılır (Kutlutürk, 2021, s. 226; Seyfeli, 2026, s. 407). Bu yükseliş ve çöküş ya da son ve başlangıç döngüsü evrenin sonsuz olması nedeniyle sonsuza kadar tekrarlanır.

1.2. Varlık ve İki Temel Özü: Ruhun Maddeye Tutsaklığı

Caynizm'de evren ve dolayısıyla insan ve diğer tüm varlıklar ezelidir. Bu nedenle Caynist kozmolojide bir başlangıç (yaratılış) veya nihai bir son (kıyamet) tasavvuru bulunmamaktadır; nitekim evren, özü itibarıyla ezeli ve ebedidir. Döngüsellik ise kalpa fikriyle ilişkilidir. Buna evrensel yeniden doğum veya evrensel ruh göçü denebilir (Aksin & Seyfeli, 2022, s. 217). Bu döngü, yani bir yok oluş ve yeniden var oluş sonsuz kalpa anlamına gelir. Evrenin bir başlangıcı olmasa da Caynizm varlığın ortaya çıkışına dair bir fikre sahiptir. Bu doğrultuda tüm varlıklar ruh (*jiva*) ve beden (*pudgala*) diye ifade edilebilecek iki öze sahiptir. Ancak varlıkların yaşamsal düzleme çıkabilmeleri için hareket etme, durma, mekân ve zaman gibi yasalar da gereklidir (Seyfeli, 2026, s. 404).

Caynizm'in ölüm sonrası yaşam tasavvurunda mekânın yanı sıra bu yaşamı hangi varlık ilkesinin üstlendiği de önemli konulardandır. Ruh ve fiziksel bedenden oluşan Caynist benlik algısında ölüm sonrasını ifade eden bütün mekanlarda yaşamı üstlenen özne ruhtur. Ruh geçmişte yaşadı, şimdi yaşıyor ve sonsuza dek yaşayacak olandır. Ruh, algı ve bilgiye sahiptir, maddi değildir, yani onun dokunuşu, tadı, kokusu veya rengi yoktur. İnsandaki ve evrendeki tüm eylemlerin tek sorumlu etkenidir. Aynı zamanda tüm *karmaların* doğurduğu sonuçlardan etkilenendir (Jaini, 1916, s. 17).

Jiva, yani ruh, evreni oluşturan beş temel unsur arasında bilinçlilik ve akletme özelliklerine sahiptir. Asıl karakteristik yapısı bilinç, enerji ve mutluluk iken kendi kendine hareket edebilme, genişleme ve büzülme gibi başka birçok özelliği vardır (Tanrıku, 2022, s. 79). Kendilerine özgü bu özellikler sayesinde *jivalar* herhangi bir dış etken olmadan kendi aralarında veya diğer ana

unsurlarla bütünlük sağlayarak varlıklar alemindeki farklı nesneleri meydana getirebilirler. Nitekim her biri öz itibariyle sonsuz bilgi, idrak yeteneği, mutluluk, ezelilik, mutlak şekilsizlik, mutlak eşitlik ve dini hakikatin mutlak bilgisi gibi çok zengin özelliklere sahiptir. Ancak *jiva* atomları alemdeki maddi unsurlarla birleştikleri zaman sahip oldukları bu aslî özelliklerin büyük çoğunluğunu kaybeder. *Jiva*, başlangıcı bilinmeyen ezeli hareketiyle ve bunun sonucunda kendine nüfuz eden *karmik* madde (*pudgala*) sebebiyle hem özgün şeklini hem de hakiki benliğini yitirerek sürekli olarak farklı varlık basamaklarında çeşitli biçimlere girer (Karaali, 2008, s. 87). Meşhur Jainolog Hermann Jacobi, ruhun bu hareketini okyanustaki bir su kabağı veya çantanın durumuna benzetir. Arşimet prensibine göre bu maddeler içleri boş olduğunda suyun üzerinde kalır; ancak içlerine kum ya da taş konulduğunda, ağırlıkları arttığı için okyanusun yüzeyinden aşağıya doğru iner ve hatta dibe kadar batabilir. Benzer şekilde asıl mahiyeti itibariyle evrenin katmanlarının en üst noktalarına çıkabilen ve buralarda sürekli kalabilen ruhun, kendisine *karmik* madde nüfuz ettikten sonra *samsara* okyanusu olarak tanımlanan varlık âleminin daha aşağı *lokalarında* doğması, *karma* yasası gereği beklenen bir sonudur. Onun okyanus yüzeyine yeniden yükselebilmesi, ancak *karmik* unsurlardan arınmasıyla mümkündür (Atasağun, 2006, s. 290). Dolayısıyla başlangıçta ruhun *karma* yüküyle dolu olması kurtulma ve kaybetme ikileminde öte dünya mücadelesini başlatır. Dünyada ölüm sonrası yaşam için verilen mücadele ruhun kaybettiği aslî özelliklerine kavuşabilmesinde anlam bulur (Yitik, 1996, s. 258).

Caynistler maddenin (*dravya*) üç ana kategorisi olduğunu kabul eder: 1- Maddi olmayan duyarlı benlik veya ruh (*jiva*), 2- Duyarlı olmayan madde (*pudgala*) ve 3- Uzayın duygusuz ve maddi olmayan tözleri (mekan=*akaşa*). (Seyfeli, 2026, s. 404) Bu varlık kategorisinde madde ve ruh bir arada olsa da öbür dünyada ve mevcut dünyada sürekliliği olan ruhtur. Madde sadece ruhun tekamülüne destek olması bakımından bir nebze öneme sahip bir araç olarak görülür ve bir an önce kendisinden kurtulmak istenir. Çünkü madde *jivanın*, yani ruhun bilinç ve akletme gibi özelliklerini örterek ruhu kendisine bağımlı kılar. Oysa ruhun birçok aslî özelliği vardır ve insan bu özelliklerini ne kadar fazla ön plana çıkartabilirse kurtuluşa daha fazla yaklaşır. Böylece Caynizm’de madde önemsizken çok güçlü bir ruh inancı mevcuttur.

Ruh ile madde ilişkisinin başlamasında sayısız madde (*pudgala*) ile ruh (*jiva*) atomunun karışması, birleşmesi ve maddenin ruhu sarmalaması belirleyici rol oynar. Bu süreçte hareket ilkesi (*dharma*) ve durma/dinlenme ilkesi (*adharma*) etkindir. Bazı görüşlere göre bunlara zaman ilkesi (*kala*) de eklenir. Varoluşun başlangıcı ise *jiva* atomlarının hareketine dayansa da bu başlangıç ezeli olduğundan, onun kesin zamanını belirlemek mümkün değildir (Yitik, 2017, s. 148). Ruh ve beden, *jiva* ve *pudgala* olarak meydana gelen tüm varlıklar *jiva* ile canlılık kazanırlar. *Jiva* sadece insan, hayvan ve bitkiden oluşan canlı varlıklarda değil evren, dağ, taş, nehir, deniz gibi

cansız varlıklarda da mevcuttur (Seyfeli, 2026, s. 404). Caynizm’de *jiva* doktrini ruh göçünün bütün varlıklarda gerçekleşmesinin nedeni olarak gösterilebilir.

1.3. Dünya Hayatı ve Kurtuluş

Caynizm’de evren ve varlık fikri dünya hayatını biçimlendirirken insan için yaşam ruhun madde/karma ile hapsolması anlamına gelir. Bu nedenle yaşamak olumsuz ve kötü olan bir durumu ifade eder. Dolayısıyla yaşamın amacı bu esaretten, olumsuz dünya yaşamından kurtulmaktır. Tam bu noktaya Caynist kurtuluş fikri yerleşmektedir. Kurtulmayı gerektiren dünya hayatı ile kurtuluş fikrinde şu kavramlar merkezi konumdadır: *Maya*, *Karma*, *Samsara* ve *Mokşa*.

Maya, Caynizm’de nesnede aldatan iken özünde aldanan anlamındadır. Doğru inanca erişmeyi engelleyen ve yeniden doğuşa temel olan dört tutkudan (*kasaya*) birisi *mayadır*. *Maya* öfke, gurur ve aç gözlülük tutkularıyla birlikte yanlış inançlar, dünyevi zevkler ve şöhret arzularıyla beraber işler. Dolayısıyla kurtuluş yolunda ilk üstesinden gelinmesi gereken saf ruh haline dönmeyi engelleyen evrenin aldaticılığından kurtulmaktır (Glasenapp, 2003, s. 19; Bkz. Umasmavi, 2018, ss. 16,251).

Karma kelimesi bir şey yapmak, eylemde bulunmak anlamına gelen “*kr*” ve “*kri*” fiil kökünden türemiştir (Klostermaier, 2007, s. 102; Stevenson, 1915, s. 173). Bu kavram Hinduizm’de kurban ritüellerini yapmak ve bu ritüellerle kurtuluşa ulaşmak anlamına gelirken (Obeyesekere, 2002, s. 2), Caynizm’de *karmanın* ruhla birleşme eylemini ve kurtuluş için yapılan eylemleri ifade eder. *Karma* doktrini, Caynizm felsefesinde varlıkların başlangıç ve son süreçlerini yöneten sistemin itici gücü olmasından dolayı merkezi bir öneme sahiptir. Bu anlamda *karma* ilkesi Caynizm’de yaşam, evrenin oluşumu, işleyişi ve sonu gibi girift konulara kapı aralayan bir anahtardır (Lal & Mal, 2025).

Caynizm’de *karma* varlıkların oluşumuna sebep olan ve ezeli olarak kabul edilen *pudgala* maddesi ile açıklanır. Bu madde insanın düşünce, söz ve davranışlarıyla ruhu (*jiva*) kaplayan ince bir zar şeklindedir. *Pudgala*, duyularla algılanamayan ve parçalanamaz özelliği olan sınırsız sayıdaki atomlardan oluşur. Varlık aleminin en önemli maddi unsuru olarak zikredilen *pudgala* atomları *jivayla*, yani ruhla birleştikten sonra *karma* meydana gelir. *Pudgala* temiz ve berrak olarak tasvir edilen ruhu sarar ve onun aslî özelliklerini kaybettirerek değişmesine sebep olur. *Pudgalanın jiva ile teması* sonucunda aslî formu bozulan ruh, acı ve arzu duygularıyla tanışır. Bu durum *karmayla* ruhun kirlenmesini *karmaya* ait renklere bürünmesini sağlar (Tanrıku, 2022, ss. 85, 88). Caynizm’de *pudgalaya* sarılan ruh kurtuluşa erişememiş, önceki yaşantılarından kalan *karma* birikimlerine sahip olan ruh anlamına gelir. Önceki yaşantıdan kalan bu birikim insanın iradi eylemleriyle bu maddenin esiri olduğunu gösterir. *Karma* birikimi insanın özgür eylemleri sonucu gerçekleşse de yeniden doğumun belirlenmesinde Hinduizm’in aksine doğrudan insan

iradesi olduğu söylenemez (Umasvami, 2018, s. 255). Caynizm’de belli olmayan bir zamandan, yani varoluştan beri *pudgala* atomu aracılığıyla insan doğuştan *karma* bağı ile bağlıdır. Ancak dünya hayatında insan davranışları da *karma* oluşumuna sebep olur ve bir sonraki yaşamı etkiler. *Karma* birikimleri ya da ruhu kaplayan unsurlar yeni eylemleri doğurur, bu eylemler de başka *karma* birikimlerine yol açar (Sümer, 2018, s. 262). Dolayısıyla Caynizm’de *karmanın* iki anlamı olduğu söylenebilir. İlki düşünce, söz ve davranışlarla ruha (*jiva*) çekilen aşırı ince bir madde türü olan ve *karmaların* da taşıyıcısı olan *pudgala* maddesidir. İkincisi ise Caynist evren algısında kurtuluşun mümkün olduğu evren *lokalarında* gerçekleşen eylemler veya faaliyetlerdir (Seyfeli, 2026, s. 405).

Karma maddesinin işleyişi Caynizm literatüründe genel olarak tohum anolojisi üzerinden şu şekilde anlatılır; Tohumun toprakla birleşmesi gibi, *karma* maddesi de ruhun içine yerleşir ve bir tohumun anatomisi gereği meyve vermesi gibi *karma* parçası da önceki yaşamların izlerinden hareketle yeni *karma* oluşturur. Sadece ruh değil evrenin işleyişinin ve dünya yaşamının her durumunun önceki yaşamın *karmasından* kaynaklandığına inanılır. Doğum ve ölüm, acı ve haz, ıstırap, hastalık, her şey *karmaya* bağlıdır. En önemsiz bir varlıktan bir tanrıya/*devaya* kadar her varlık yaşamının sonuna ulaştığında uygun *karmayla* ölçülen herhangi bir türe yeniden doğar (Lal & Mal, 2025). Nasıl ki bir tohumun meyve vermesinin kesin zamanlaması ve şekli çeşitli faktörlere bağlıysa *karma* da türlerine göre farklı şekillerde ve farklı zamanlarda ortaya çıkar. Tohumların doğru toprağa ihtiyaç duyması gibi doğru *karma* oluşmasının da doğru davranışa ihtiyacı vardır (Long, 2009, s. 94). Doğru davranışlar Caynizm’de beş yemin olarak adlandırılır. Bu yeminler şunlardır: 1- Zarar vermeme (*ahimsa*), 2- Yalan söylememe (*satya*), 3- Sadece verileni alma (*asteya*), 4-Bekarlık (*brahmacharya*) ve 5- Dünyadan feragat etme (Hiriyanna, 2011, s. 143).

Karmaların özlerine göre sekiz temel türü ve çok sayıda alt türü vardır. Bu sekiz temel *karmanın* dördü yıkıcı diğer dördü ise yıkıcı olmayan olarak nitelendirilir. Yıkıcı olan (*Ghati*) *karmalar* benliğin gerçekliğini gizler ve ruhun niteliklerini etkileyerek içsel enerjisini engeller. Aynı zamanda insanı dünyevi sefalet olarak kabul edilen hırs, bencillik, açgözlülük ve gafletle kuşatarak insandaki ahlaki gelişimi geciktirir. Yıkıcı olan *karmalar* şunlardır; *Jnaanaavarantya* (bilgiyi gizleyen *karma*), *Darsanaavarantya* (inancı gizleyen *karma*), *Mohaniya* (iradeyi engelleyen *karma*), *Antaraaya* (engelleyici *karma*). Yıkıcı özelliği olmayan (*aghaati karma*) diğer dört temel *karma* ise şunlardır: *Aayu* (yaşam süresini belirleyen *karma*), *Nama* (statü belirleyen *karma*), *Gotra* (ruhsal potansiyel *karması*), *Vedaniya* (duygu üreten *karma*) (Umasvami, 2018, s. 311; Bkz. Üstündağ, 2025, ss. 15-16).

Hint dinlerinin ortak kavramlarından olan *karma* fikrine Caynizm kendi özel yorumuyla açıklık getirir. Hinduizm’de *karma* tamamen insanın yapıp ettiklerinin karşılığı olarak herhangi bir somut anlatıya gidilmeden mistik bir bakış açısı ile açıklanır (Yitik, 1996, s. 160). Ancak

Caynizm *karma* kavramını somutlaştırarak fiziki kurallara göre açıklık getirir. Bu, Caynizm’de yaratıcı bir tanrı anlayışı olmamasına bağlanabilir. Genel olarak tanrısallıkla ilişkilendirilen yaratım ve yok etme görevi Caynizm’de altı temel bileşen denen yasalar üzerine kurulur. *Karma* felsefesi gereği evrendeki her varlık gök cisimleri ve hatta tanrılar/*devalar* bile kendi *karması* tarafından yönlendirilir. Başlangıcı olmayan bir mekân ve zamanda, bütün varlıkların ve hatta tanrıların/*devaların* ruhları bile *karma* bağı ile *samsara* çarkına tâbi olur (P. Jain, 2019, s. 86). İyi *karma* biriktiren insan *samsara* çarkından kurtulabilirken kötü *karma* sahibi ruhlar *karmalarının* derecesine göre yeniden bedenlenir. Yani *karma* ruhun varlık durumuna çıkıp çıkmayacağını veya varoluş türünü belirler. Bu varoluş türleri; Cehennemdeki varoluş hali, göksel varoluş hali, bitkisel ve hayvansal varoluş hali ile insan formundadır (Umasvami, 2018, s. 326). Tekrar dünyaya gelecek olan ruh *karmasına* göre insan, hayvan veya bitki olarak gelir. Arzu edinilen insan olarak doğmaktır. Çünkü insan olarak doğan ruh *karmalardan* kurtulabilmek için mücadele edebilir ve kurtuluş yaşayabilir. Tüm bunlardan hareketle ruhun başlangıcını ve sonunu belirleyen itici gücün *karma* olduğu söylenebilir.

Samsara kavramına gelince Sanskritçede etrafta dolaşmak anlamına gelir ve terim olarak yaşam, ölüm ve yeniden doğuş döngüsünü tanımlar (Cort, 2006b, s. 964). *Samsara* doğum, ölüm ve kalıcılıktan oluşan üçlü zıtlık ilkesidir. Ölüm, tözün (ruh, canlılık, atman veya Caynizm’de *jivadır*) tamamen yok olması değil, yalnızca önceki formun ölümü anlamına gelir. Dolayısıyla bu döngüde hareket eden asıl unsur ruhtur; nitekim fiziksel beden ve maddi unsurlar yeryüzüne ait olup dünyada kalmaktadır. Belirlenemeyen bir zamanda *karmayı* oluşturan, *pudgala* maddesiyle bütün ruhlar için *samsara* döngüsünü ifade eden neden sonuç ilişkisi başlamıştır. Bu döngüde insanın ölümü gerçekleşir gerçekleşmez ruh bir an önce *karmasına* göre belirlenen yeni beden ve âleme göç eder. Daha sonra ruh *samsara* döngüsü çerçevesinde, varlık basamaklarının farklı yerlerine iner, çıkar veya dünyaya geri döner. *Samsara* döngüsünün sonsuza kadar böyle devam ettiğine inanılır (Ataşağın, 2006, s. 291; Hiriyanna, 2011, s. 140). Bu inanca göre ruh her doğumda *karmasına* göre farklı bir insan bedeni veya herhangi bir varlık ya da bir tanrı/*deva* olarak doğabilir.

Samsara maddesel varlığın okyanusudur veya dünyasıdır. Hint dinlerinde kurtuluşun gerçekleşmesi gereken mekân olan dünya acı (*dukha*) olarak nitelenir. Ceza yeri ve olumsuz mekân olan dünya gibi insanı acı olan bu aleme bağlayan *samsara* döngüsü de kötü ve olumsuzdur (Long, 2009, s. 85). Bu dünyaya yeniden doğmak acı, bu doğumu sağlayan *samsara* tutsaklık ve bunlardan kurtuluş ise mutluluk olarak algılanan *mokşadır*. Bu döngünün ne kadar zaman devam edeceğini insanın içsel ve dışsal eylemleri belirlediği için belli bir süresi yoktur. İyi yaşantıda bulunarak iyi *karmalar* biriktiren bu döngüden en erken kurtulabilmeyi başarmış ve kurtuluşu

yaşamış kişidir. Dolayısıyla *samsara*, yeniden doğumların sonsuz döngüsü olurken *mokşa* ise yeniden doğumun ve bu döngünün sona ermesidir (Obeyesekere, 2002, s. 2).

2. Ruhun Ölüm Sonrası Yaşam Yolculukları

Ölüm evren için söz konusu olduğunda kıyamet anlamı taşır. Caynizm evrenin yok oluşu anlamında bir sona sahip değildir. Evren tamamen yok olmaz, çünkü ezelidir ve ezeli olan bir varlık aynı zamanda sonsuzdur. Fakat evrensel yeniden doğum diye isimlendirdiğimiz bir yenilenme söz konusudur. Buna göre evrenin içindekiler tamamen yok olmasa da bir sona ulaşır ve geride kalanlardan yeni bir evren ömrü başlar. Buna göre Orta Alem'in belli bölgelerinde zamansal yükseliş ve çöküş dönemleri gerçekleşir. Evrenin bir ömrüne bir *Kalpa* denir. *Kalpa*nın yükseliş (*utsarpini*) dönemi ilerledikçe bilgi, yaşam süresi, boy, zevk, ahlak ve maneviyat bakımından insanların mutluluğu artar. Düşüş dönemindeyse (*avasarpini*) kademeli şekilde mutsuzluk artar. Her dönem altı süreçten oluşur ve Mahavira'dan sonra beşinci çöküş süreci başlamıştır. Bu süreçte kurtuluş mümkün olmasa da yenilenmeye tabi olmayan bir yeryüzü kıtasında (*Mahavideha*) *mokşa* daima mümkündür ve Tirthaṅkaraların doğduğu yerlerdendir. Çöküş dönemlerinde kötülükler ve olumsuzluklar çoğaldığı için bir kurtarıcı Tirthankara beklentisi olur (Wiley, 2004, s. 69).

Caynizm'e göre insanı meydana getiren madde/*pudgala* dünyaya ait iken ruh (*jiva*) tanrısaldir. Ölüm ise bir varoluş durumundan yeni bir varoluşa geçiş kapısıdır. Fiziksel beden ölümü *ayu* denen ve yaşam süresini belirleyen *karma* sona erdiğinde gerçekleşirken ruh ya ruh göçüne tabi olur ya da *mokşaya* erişerek döngüden kurtulur (Seyfeli, 2026, s. 407).

Caynizm'de insan için ölüm sonrası yaşamı belirleyen otorite *karma* ilkesidir. *Karma* vesilesiyle insan doğuştan hayata kusurlu başlar. İnsan zaten belli bir *karma* birikimiyle dünyaya gelir, mevcut yaşamında da söz ve davranışlarıyla yeni *karmalar* oluşturur. *Karmalar*ına göre insanın diğer alemi ve yaşantısı şekillenir. Ruhun elde ettiği iyi veya kötü *karma* birikimlerine göre varlık düzeyine çıktığı mekân bakımından yeniden doğan *jivalar* şu dört bölümde incelenir;

1- *Naraki*: insandan daha düşük bir durumda olan cehennem yaratıklarının ikamet ettiği *jivad*ır.

2- *Tiryano*: kuşların, böceklerin, sürüngen, hayvan ve bitki vücutlarında doğan *jivalar*dır.

3- *Manuṣya*: insan olarak doğan *jivad*ır.

4- *Devata*: ister tanrı ister iblis olsun saf ruh olarak doğan *jivad*ır (Tanrıku, 2022, s. 80).

Ölüm sonrası yaşam mekanları tanrısal ve duyuşal alemleri içeren *Loka-Akaşa* evreninin kapsamı dahilindedir. Bu evren devasa bir insan bedeninde (*lokapuruṣa*) veya kum saatine benzer şekilde resmedilir. Hintlilerin bu sembolik yaklaşımlarının arkaik bir anlama çabası olduğu söylenebilir (Eliade, 2003, s. 265). Caynizm'de de böylesi soyut bir konunun biçimlendirilerek

anlatılması konunun açık bir şekilde anlaşılması için gösterilmiş bir çabadır. Kozmik insan şeklinde tasvir edilen alem, ruhun mevcut dünyadaki eylemlerinin sonucu olarak gideceği bölgeleri temsil eder. Buna göre dik duran insan tüm evreni, bu insanın açık ayakları Alt Alem'i yani cehennemleri, beli Orta Alem'i yani dünyayı, kolları açık ve dirsekten bükülü halde beli tutar vaziyette iken gövdesi Üst Alem'i tanrısal alemleri ve başı ise *Siddhalokayı* sonsuz cennet mekanını temsil eder (Zimmer, 2004, s. 68). *Loka-Akaşa* evreni Svetambara metinlerinde kısmen kum saatine benzer şekilde tasavvur edilmiştir. Ortada daha dar olan silindirik şeklindeki bel kısmı Orta Alem'dir. Onun altından başlayan erlen şişesine benzeyen kısım Alt Alem'in *lokalarını* içerir. Üst Alem ise Orta Alem'in üstünde bir altıgene benzer şeklinde ve bunun üzerinde de *mokşaya* erişmiş ruhların ikamet ettiği ters şemsiyeye benzeyen *Siddhaloka* adı verilen sonsuz cennet katı bulunur. *Lokapuruşa* sembollerinde olduğu gibi Caynizm'de evren temelde üst/gök, orta/yer ve alt/yeraltı şeklinde üç katmanlıdır ve her katman kendi içinde farklı sayıda *lokalardan* meydana gelir. Caynizm'in bu üç katmanlı evren algısı aşağıdan yukarıya şöyledir: 1- Alt Alem (*Adholoka*) yeraltıdır. 2- Orta Alem (*Madhyaloka*) yeryüzüdür. 3- Üst Alem (*Urdhvaloka*) gökseldir. Göksel *lokaların* en tepesinde *mokşaya* ulaşanların makamı olan Sonsuz Cennet (*Siddhaloka*) bulunur (Seyfeli, 2026, ss. 403-404).

Şekil 2: Caynizm'in Evren Sembolü

Maddi ve manevi varlıkların mekânı olan *Loka Akaşa* temelde ruh göçüne tabi olunan alan ve *mokşayla* ulaşılan alan olarak iki kısımda ifade edilebilir. *Mokşaya* ulaşanların ikametgahı *Siddhaloka* ölüm sonrası nihai kurtuluş mekânı olup sonsuz yaşam alanıdır. Ruh göçüne tabi olunan alan ise ruhların geçici olarak kaldığı üç alemde müttesekkindir. Bunlardan gök katmanı olumludur ve cennet anlamı taşır. Yeraltı ise olumsuz olan cehennem anlamındadır. İkisinin arasındaki yeryüzü katmanı ise ruh göçü ile yeniden doğumun gerçekleştiği alemdir. Aynı zamanda *mokşaya* ulaşmanın mümkün olduğu tek yerdir. Fakat bu üçü de *karmik* birikimden dolayı *Siddhalokanın* aksine acı ve ıstırapın devam ettiği olumsuz mekanlardır.

2.1. Adholoka: Alt Alem

Orta Alem'in altında konumlandırılan *Adholoka*, yani yeraltı alemi yedi katmanlıdır ve her katmanında ayrı cezaların bulunduğu cehennem bölgelerini içerir. Cehennem anlamına gelen *Narak* kelimesi Sanskritçede güneş anlamına gelen “*arka*” kelimesinden türemiştir. *Na-Arka ise* Güneş'in yokluğu anlamına gelir. Bu bölgeye en ufak bir ışık huzmesi bile nüfuz edemez. Karanlık o kadar yoğundur ki, kişi kendi uzuvlarını bile göremeyebilir (Bhardwaj, t.y.). Ancak karanlık derecesi cehennemlere göre farklılık gösterir. Evrenin alttan ilk *lokası* cehennem katmanlarının en karanlığı ve en katı işkencelerin yaşandığı cehennem *lokasıdır*. Genel olarak cehennemde kalma süreleri uzun olsa da sonsuz olmadığına inanılır. Süresi dolan ruhlar tekrar Orta Alem'de, yani *Madhyaloka*'da doğarlar. İlk dört cehennemdeki ruhlar *mokşaya*, ilk üç cehennemdekiler Tirthankaralığa ulaşabilirler. Ancak doğrudan göksel aleme geçemezler, önce Orta Alem'e, yani yeryüzüne doğmaları gerekir. Kötü *karmaları* çok olan ruhlar cehennem varlığı olduktan sonra hayvan olur, hayvan olduktan sonra insan olur, daha sonra *deva* olur, böylece cehennem katmanlarında yeniden doğmazlar (Long, 2009, s. 122). Yarı tanrı/*deva* olan bazı ruhlar yanlış yönlendirilmiş eylemleriyle cehenneme düşerlerse ilk üç cehennemde işkenceci vazifesi görürler (Stevenson, 1915, s. 268). Ayrıca bazı araştırmacılar en kötü suç olarak kabul edilen bir canlıyı öldürenlerin cehennemin en alt tabakasında sonsuza dek yaşam sürdüklerini ileri sürmüşlerdir. Bu fikir cennet anlamındaki göksel *lokaların* üstündeki sonsuz cennet tabakasındaki sonsuzluktan hareketle savunulmuştur (Yitik, 1996, s. 154).

Kötü *karmalar* oluşturmuş ruh bu yeraltı *lokalarında* işlediği günahın derecesine göre geçici olarak *karmalarının* karşılığını görene kadar eziyet çeker. Bu işkenceler ruh için bir çeşit eğitim olarak düşünülür ve ruhun ilerleme kat ederek *mokşaya* ulaşabilmesi için gerekli görülür. Her doğuş maddeye hapsolme ve *karmayla* başlama anlamı taşıdığı için bütün ruhlar bu cehennem kategorilerinden mutlaka geçer ve arındıktan sonra tekrar dünyaya döner. Bu ise iyi *karma* biriktirme imkanıdır. Ruhun yolculuğunda geçici üç katmandan Üst Alem ile Alt Alem arasında direk geçiş yoktur. Ceza ya da mükafattan sonra kurtulamamış olan ruhun dünyaya doğması zorunludur (Seyfeli, 2026, ss. 407-408). Bu döngü nihai kurtuluş gerçekleşinceye kadar devam eder, fakat *mokşaya* ulaşarak döngüden kurtulmak kolay değildir. Sayısız reenkarnasyon ve çok uzun zaman gerekebilir.

Jaini Sutra'da herhangi bir varlığa zarar vermek, arzularına hâkim olamamak, öfke, kibir ve açgözlülük gibi hasletler cehennemde doğmanın nedenleri olarak sıralanır. Özellikle öfke duygusu diğer birçok kötülüğün tetikleyicisi olarak görülür ve *Jaini Sutra*'da şöyle ifade edilir: “*Öfkeyi bilen gururu bilir, gururu bilen aldatmayı bilir, aldatmayı bilen açgözlülüğü bilir, açgözlülüğü bilen sevgiyi bilir, sevgiyi bilen nefreti bilir, nefreti bilen yanlışlığı bilir, yanlışlığı bilen gebe kalmayı bilir, gebe kalmayı bilen doğumu bilir, doğumu bilen ölümü bilir, ölümü bilen cehennemi bilir, cehennemi bilen hayvansal varoluşu bilir, hayvansal varoluşu bilen acıyı bilir. Bu*

nedenle, akıllı bir insan öfkeden, gururdan, aldatmadan, açgözlülüğten, sevgiden, nefretten, yanılığdan, gebe kalmadan, doğumdan, ölümden, cehennemden, hayvansal varoluştan ve acıdan kaçınmalıdır.” (Jacobi, 1884, ss. 12, 31, 34).

Alt Alem cehennem ve ceza makamıdır. En ağır ceza ve ıstırap en uzun sürelerde en alt *lokada* yaşanır. Yukarı çıkıldıkça ceza hafifler. Karanlık, kötü ve cehennem anlamındaki Alt Alem yedi kattan, yani *lokadan* müteşekkildir ve aşağıdan yukarıya doğru Yedi Loka/*Prabha* şöyle sıralanır:

- 1- *Tamastamah-Prabha*; en alttaki kara delik gibi karanlık loka (Jaini, 1916, s. 121).
- 2- *Tamah-Prabha*; kara ve karanlıkla dolu loka,
- 3- *Dhuma-Prabha*; boğucu zehirli dumanla dolu loka,
- 4- *Panka-Prabha*; derin, yapışkan ve acı veren bir çamur ve bataklıkla dolu loka,
- 5- *Valuka-Prabha*; sıcak ve yakıcı kumlarla dolu loka,
- 6- *Sharkara-Prabha*; acı çektirmek için yapılmış keskin taşlarla kaplı loka,
- 7- *Ratna-Prabha*; mücevher ve elmaslarla dolu loka.

En alttan birinci cehennem, acısı ve dehşeti en büyük olan *lokadır*. Burada ve alttan ikinci cehennemde acıya sadece soğuk neden olur. Üçüncü *lokada* ise üst kısmındaki meskenlerde yoğun sıcaklık alt kısmındaki meskenlerdeyse yoğun soğukluk vardır. Diğer dört *lokada* ise sadece sıcaklık nedeniyle acı ve ıstırap vardır (Umasvami, 2018, s. 116).

2.2. Madhyaloka: Orta Alem (Yeryüzü Alemi)

Madhyaloka, Caynist evren algısında alttan sekizinci *lokadır*. Yatık ve basık bir silindir şeklindedir. Burası *Adholoka* ve *Urdhvaloka* alemlerinin arasındaki yeryüzüdür/dünyadır. *Madhyaloka* insanlar, hayvanlar, bitkiler ve cansız varlıkların dünyasıdır. Ancak duyular ötesi kısımları da vardır. Hem görünen hem de görünmeyen alemlerin merkezinde Meru Dağı vardır (Seyfeli, 2026, ss. 403-404). Dağ *Jambudvipa* adı verilen daire biçimindeki merkez kıtanın ortasındadır. *Jambudvipa*’yı hale/halka biçiminde Tuz Denizi (*Lavana-Samudra*) çevreler. Ardından dışa doğru yedi kıta ve deniz halelenir. İnsanlar *Jambudvipa* ve onu çevreleyen birinci halka kıta ile sonraki halka kıtanın yarısında, yani iki buçuk *dvipada* yaşarlar. Tiryag-ja denen insan olmayan varlıklar *Madhyaloka*’da, hareketsiz ruhlar (*sthavara*) ise evrenin tamamında yaşarlar. Su ruhları yalnızca ilk iki ve son denizde bulunurlar (Cort, 2006a, s. 551).

Madhyaloka insanlar, hayvanlar ve bitkilerin toprakta, suda, havada ve ateşte bedenlenerek yaşadığı dünyadır. İnsan ve hayvan dışındaki bu varlıklar *süptil* ya da kaba bedene sahip olanlar diye ikiye ayrılır. *Süptil* bedene sahip olanlar evrenin herhangi bir yerinde

bulunabilirlerken kaba bedene sahip olanlar *Madhyaloka* yaşamıyla sınırlıdır (Donaldson & Bajzelj, 2021, s. 27-28). Yani en küçük varlıkta bile *jiva* vardır ve bu *jivanın* maddi bedenle kamufle olması *Madhyaloka*'da mümkündür. Bu alem aynı zamanda ruhun madde ile teması sonucu *karmanın* meydana geldiği yerdir. *Karmanın* etkisiyle *jiva* bu dünyada herhangi bir bedende doğar. İnsan bedeninde doğan ruh *karmalarına* göre ölüm sonrasında ya kurtuluşa erer ya da yeniden doğum yoluyla herhangi bir *lokada* yaşam bulur. *Madhyaloka*'nın en ayırt edici özelliği, ruhun gelişmesine ve onun daha üst varoluş basamaklarında yeniden bedenlenmesine imkân veren *karmanın* biriktirilmesinin sadece bu alemde mümkün olmasıdır (Yitik, 1996, s. 154). Jain evren algısında dünya yanılgı değil, gerçektir ve ruh için esaret yeri olduğundan kötüdür, buradan kurtulmak istenilir (Yitik, 2017, s. 148). Dolayısıyla özgürlük, iyi ve kötü mücadelesi ile kurtuluş imkânı bu dünya için söz konusu olur (Seyfeli, 2026, s. 404). Buna göre kurtuluş imkânı olan tek alem yeryüzü *lokasıdır*.

2.3. *Urdhvaloka*: Üst Alem (Tanrılar Alemi)

Urdhvaloka evrenin gök ve cennet anlamlı kısmını oluşturur. Üst Alem'in *lokaları* Svetambaralara göre yirmi altı *lokadan*, Digambaralarda ise otuz dokuz kattan oluşmaktadır. Bu *lokalar* ruh göçü alanı olup cennet anlamı taşırlar. *Urdhvaloka*'nın üstündeyse *mokşa* alanı olan sonsuz cennet denen *Siddhaloka* vardır. *Urdhvaloka*'nın olumlu ve cennet anlamı bulunsa da burada *Siddhaloka* gibi ebediyet söz konusu değildir. Ruh göçü alanında en üst *lokalarda* doğan ruhlar uygun içgörüyü ulaştıkları için *mokşaya* erişebilirler. *Siddhaloka*'nın altındaki en üst göksel *lokada* doğanlar bir sonraki insan doğumlarında, yani dünyaya doğduklarında özgürlüğe ulaşırlar. Hemen altındaki *lokalarda* yaşam süren ruhlar ise en fazla iki insan doğumu sonrasında dünyaya doğarak *mokşaya* erişirler. Buna göre göksel *lokalarda* yaşamlarını tamamlayan ruhlar sadece dünyaya doğarlar ve sonraki yeniden doğumlarında ne göksel bir varlık/*deva* ne de bir cehennem varlığı (*naraki*) olarak doğmazlar (Wiley, 2004, s. 225). Dolayısıyla kurtuluşa erişirler.

Urdhvaloka'nın her *lokası* farklı tanrı/*deva* türlerinin bulunduğu cennet makamlarıdır. Manevi ilerleme kaydetmiş ancak kurtuluşa ulaşabilmek için birkaç safhası kalmış olan ruhlar iyi *karmalarının* karşılığı olarak mutlu olabilecekleri dünyaya tekrar dönme zamanını beklerler. Bu ruhlar ruh göçüne tabi olur, çünkü hala bitirmeleri gereken *karmaları* vardır. *Karmalarla* mücadele etme yeri dünyadır, dolayısıyla ruhların kalan olumsuz *karmalardan* kurtulma ve olumlularını biriktirme imkanı bulunan dünyaya dönmeleri gerekir (Yitik, 1996, s. 155).

Göksel alemde gezinen ruhlarda ruhsal enerji tam anlamıyla kendini gösterse de haz ve elem gibi duygu üreten (*vedaniya*), uzun ömrü belirleyen (*ayus*), bedeni geliştiren (*naman*) ve konum belirleyen (*gotra*) bazı *karma* türlerinin varlığı halen söz konusudur. Eş zamanlı olarak beden, dil ve zihin faal durumdadır. Bir sonraki safhaya hazırlık olarak kaba ve süptil bütün eylemler durdurulur; bütün titreşimler sona erer. Bu, bütün çokluk ve çeşitlilikten soyutlanma

hâlini elde edebilen ruh eşyanın hakikatine ermiş (*kevalin*), fatih (*cina*), saygıdeğer ve lâıyk kişi (*arhat*) olarak anılır. Bu makamlara ulaşan kişi her şeyi bilir, her şeyi görür ve eylemlerine yön verebilir. O, artık tanrılık/*devalık* makamına erişmiş ibadet edilmeye lâıyk, saygın bir ruhtur. Bilgi, kavrayış, mutluluk ve enerji bu evrenin belirleyici özellikleridir. Bundan sonra mutlak aşkınlık hâli gelir. Bu evreyi ruhun manevî özgürlüğe ulaştığı nihai kurtuluş takip eder. On dört safhanın sonunda *karma* ve bedensel varoluştan arınma, aydınlanma ve kurtuluş gerçekleşir. Bu noktaya ulaşan ruh Tirthankaralık mertebesine erişir ve sonsuz cennet olan *Siddhaloka*'ya ulaşır (Arslan, 2013, s. 261). Ruh manevi açıdan ne kadar üst makamlara çıkarsa sonsuz cennete ulaşma imkânı da o kadar yüksek olur.

Siddhaloka, ruh göçüne tabi olunan göksel *lokaların* üstünde en tepedeki sonsuz cennettir. Bu *loka*, *Loka-Akaşa* evreni sınırları içindedir ve saf beyaz altından oluşan hilal biçimli şemsiye şeklindedir. *Siddhaloka*'dan sonra üç katmanlı bir atmosfer tabakası, bunun ötesinde hiçbir fenomenin bulunmadığı şekilsiz bir boşluk alemi (*Aloka-Akaşa*) vardır (Yitik, 1996, s. 155). *Siddhaloka*, döngüden kurtulan ve özgürleşen ruhların makamıdır. Bu *pudgaladan*, dolayısıyla *karmadan* tamamen soyutlanmış ruhlara *siddha* adı verilir (Seyfeli, 2026, s. 403). Göksel *lokalarda* *karmadan* tamamen arınmamış ama üst mertebeye ulaşmış ruhlar her şeyi bilme düzeyine yükselmiş anlamında *kevala-jnana* makamındaki *deva*/tanrı iken *siddhalar aghati karma* diye tanımlanan son karmalardan sıyrılarak sonsuz cennete ulaşmış ruhlardır (C. R. Jain, 1974, s. 70).

Siddhalar doğru inanç, doğru bilgi ve doğru davranış diye formüle edilen üç mücevheri tam anlamıyla kavrayan ve eylemlerine döken, kendisini esaret altında tutan her türlü *karmaya* ait kötü birikimlerinden ve bağlarından kurtularak özgürleşen ruhlardır (C. R. Jain, 1974, s. 70). Onlar saf bilinçtirler ve bedenleri yoktur. Doğum ve ölüm döngüsünü sonlandırarak kurtuluşa erişirler. Herhangi bir geçmiş *karmaları* yoktur ve yeni *karma* edinmezler. Bu saf özgürlük durumuna Caynizm'de *mokşa* denir. *Siddhalar*, *mokşa* adı verilen boşlukta (hilalin üzerinde) bulunur (Shah, 2005, s. 27). Burası asıl ve sonsuz cennettir, çünkü ruhlar artık bu mekânda esaret yerine sonsuz algı, sonsuz bilgi, sonsuz güç, sonsuz mutluluk yaşarlar (Jaini, 1916, s. 130). Dolayısıyla Hinduizm'deki bir tanrıya kavuşma ve onunla bütünleşme idealinin aksine; Caynizm'de nihai hedef, sonsuz mutluluk vadeden aşkın/tanrısal mekâna (*Siddhaloka*) erişmektir. Caynist kurtuluş fikrinde nihai hedef olan *mokşa* yeniden doğumun olmadığı sonsuz alemdir. Evrenin diğer katmanlarında olduğu gibi bu âlemdaki ruhlar da belli bir biçim/forma sahiptir; fakat bu form son derece şeffaf olduğundan gözle görülmez (Stevenson, 1915, s. 96).

Siddha, Caynizm'de ruhun/*jivanın* hayatlar boyunca süren uzun yolculuğunun son halidir. Bu yolculuk bilinmeyen bir zamanda geçmişte başlamıştır. Ancak evren ezeli ve ebedidir. Dolayısıyla varlık, yani insan da öz itibarıyla geçmişte ve gelecekte sonsuzdur (Seyfeli, 2026, s. 403). Sonsuzluk hem ruh/*jiva* hem de madde/*pudgala* için geçerlidir. Madde ruh göçü alanıyla

sınırlıyken *jiva* hem *samsara* alanı hem de *mokṣa* alanında mevcuttur. Bu şartlar altında varlık sahasına çıkma *jiva* ve *pudgala* atomlarının birleşmesiyle gerçekleşir; bu durum ise özü itibariyle daha üstün ve yüce olan ruhun bedene hapsolması anlamına gelir. Dolayısıyla dünya hayatının temel amacı ve anlamını *karmadan* kurtulmak olarak belirler. İyi bir Caynist olmak kurtuluşu getirir. Sayısız ruh göçünden sonra *karmalardan* sıyrılan ruh *Siddhaloka*'ya, yani asıl vatanına ulaşır. Maddi unsurlar ise kendi vatanında, yani evrenin ruh göçüne tabi olunan *lokalar*ında kalır. Caynizm'de evren bütünüyle yok olmayıp sadece evrenin bir kısmı ve içindekiler yenilendiği için, hem bu yenilenme döngüsünün (*kalpaların*) sonu hem de evrenin mutlak sonu başlangıçları gibi belirsizdir (bilinemezdir). Bu durumda ruhun kesin arınarak *mokṣaya* ulaşması ve ruh göçü alanına tekrar dönmemesi *jivanın pudgaladan* tamamen arındığı bir zamanın gelmesini gerektirir. Fakat bununla ilgili açık bir bilgi yoktur.

Sonuç

Caynizm'in ölüm sonrası hayat veya son fikri evren algısına paralel bir şekilde biçimlenmiştir. Bu paralellik başlangıçta ve sonda sonsuzluk fikrinde iken kalpa fikrinde varlıkların başlangıçtaki haline dönerek yenilenmesi biçimindedir. Evren algısı gök, yer ve yeraltı olmak üzere üç katmanlıdır. Hem görünen hem görünmeyen evrende ruhun ölüm sonrasındaki yolculukları bu üç katmanda ve *lokalarına* göre biçimlenmiştir. Evren ezeli ve ebedi olduğu için varlık ve insan fikri de aynı özelliğe sahiptir. Varlık dünyası ile insan; hareket ve durma gibi kozmik yasalar uyarınca, *jiva* ile *pudgala* atomlarının bir araya gelmesiyle meydana gelir. Böylece insan yaşamı başlar. *Jiva* olumlu iken *karma* anlamı da taşıyan *pudgala* onu sarmalayan olumsuz unsurdur. Dolayısıyla hayat tutsaklık ve olumsuzluktur, dünya da olumsuzdur ve kurtulunması gereken bir yerdir. Caynizm'in kurtuluş fikri bunun üzerine kurulmuşken *karma*, *samsara* ve *mokṣa* temel kavramlarını ve inançlarını oluşturur. Bunlardan *karma* ilkesi *jivayı pudgalaya* bağımlı kılarken sürekli ruh göçü anlamındaki *samsarada* kalmayı ifade eder. Dolayısıyla hayat bir esareten ibaret olup dünya da özü itibariyle olumsuz, bir an önce kurtulunması gereken bir mekân olarak görülür. Kurtuluş ise *mokṣaya* erişmek, ruhun maddeden soyutlanarak aslına dönmesi, ruh göçünün bulunmadığı sonsuz cennete ulaşmak demektir.

Evren algısına göre ölümden sonra ruh göçü alanı ve *mokṣa* alanı olmak üzere iki mekânın bulunduğu görülmüştür. Ruh göçü alanı yeraltı/cehennem (*Adholoka*), yeryüzü/dünya (*Madhyaloka*) ve gök/cennet (*Urdhvaloka*) alemlerinden oluşurken *mokṣa* alanı (*Siddhaloka*) göksel *lokaların* en tepesindeki kurtuluş alanıdır. Bunların tamamı *Loka-Akaṣa* evreni iken bu evreni çevreleyen boşluk/yokluk aleminin (*Aloka-Akaṣa*) de vardır. Ölüm sonrası hayata yönelik her şey ruhun varlık gösterdiği ilk üç mekânda olup biter. *Mokṣa*, bu evrende ancak Orta Alem'de yeniden doğmakla mümkündür.

Ölüm sonrası hayatın tamamen üç katmanlı evren algısına göre şekillendiği görülmüştür. Buna göre ruh göçü alanında yeraltından göksel *lokaların* tepesine çıkıldıkça ruhu sarmalayan *karma/pudgala* azalır. Sonsuz cennette ise saf ruh kalır. Evrendeki Alt Alem cehennemdir, ruh bu alemde cezasını çektikten sonra dünyada yeniden doğar. Orta Alem'deki bir ruh yeraltına/cehennem *lokalarından* birine veya göksel *lokalar*dan birisine doğabilir ya da kurtuluşa/*mokşaya* erişebilir. Üst Alem'de ise ruh *deva* olarak mükafat içindedir ve yine *mokşaya* ulaşabilmek için dünyaya doğması gereklidir. Ruh göçünün seviyesini ve *mokşayı* belirleyen *karmadır*, dünya ise *karma* biriktirme yeridir. Cennet ve cehennemde ruh göçü *karmanın* tükenmesiyle gerçekleşir. Tamamen *karma* ve *pudgaladan* soyutlanma ise kurtuluşu ve sonsuz cenneti getirir. Caynizm'de *Siddhaloka* sonsuz kalınan yer demektir. Bu durum, ruhlar sonlu alemlere geri dönmedikleri için ruh göçü alanındaki ruhların azalması, dolayısıyla tükeneceği bir zamanın gelmesi anlamına gelir. Bu, bir sona işaret eder; fakat evrensel bir ayrışmaya işaret eden bir bilgi yoktur.

Kaynakça

- Aksin, S. (2024). *Hinduizm'de Yaratılış Evren ve İnsan Algısı*. Eskiye.
- Aksin, S., & Seyfeli, C. (2022). Mrtyu: Hinduizm'de Ölüm. *Şarkiyat*, 14(1), 214-234.
- Arslan, H. (2013). *Hint Dinlerinde Bir Arınma ve Aydınlanma Yolu Olarak Yoga* [Felsefe ve Din Bilimleri Doktora Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Atasağun, G. (2006). Jainizm. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*, (21), 268-297.
- Bhardwaj, Y. (t.y.). Episode 56: The Terrifying Realms of Adho Lok (Lower Worlds) –. *Muniadarsh.Com*. Geliş tarihi 25 Eylül 2025, gönderen <https://muniadarsh.com/episode-56-the-terrifying-realms-of-adho-lok-lower-worlds/>
- Bronkhorst, J. (2011). *Karma*. University of Hawai.
- Cort, J. (2006a). Jainism. İçinde W. Doniger (Ed.), *Britannica Encyclopedia of World Religions*. Encyclopaedia Britannica.
- Cort, J. (2006b). Samsara. İçinde W. Doniger (Ed.), *Britannica Encyclopedia of World Religions*. Encyclopaedia Britannica.
- Donaldson, B., & Bajzelj, A. (2021). Life, Nonlife and Karma. İçinde *Insistent Life: Principles for Bioethics in the Jain Tradition*. University of California.
- Eliade, M. (2003). *Dinsel İnançlar ve Düşünceler Tarihi: Gotama Budha'dan Hristiyanlığın Doğuşuna: II* (A. Berktaş, Çev.). Kabalcı Yayınevi.
- Glasenapp, H. V. (2003). *The Doctrine of Karman in Jain Philosophy* (G. B. Gifford, Çev.). Asian Humanities.
- Hiriyanna, M. (2011). *Hint Felsefesi Tarihi* (F. Aydın, Çev.). İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Jacobi, H. (1884). *The Sacred Books of the East Gajina Sutras* (M. Müller, Ed.). Oxford.

- Jain, C. R. (1974). *Fundamentals of Jainism*. Prabhat.
- Jain, G. (1975). *Cosmology Old & New Being a Modern Commentary on the Fifth Chapter of Tattvarthadhigama Sutra*. Bharatiya Jnanpith.
- Jain, P. (2019). *An Introduction to Jain Philosophy*. Printworld.
- Jaini, J. (1916). *Outlines of Jainism*. World Public Library.
- Karaali, R. (2008). *Hint Kökenli Dinlerde Kurtuluş Anlayışı*. Ankara Üniversitesi
- Klostermaier, K. K. (2007). *A Survey of Hinduism*. State University of New York Press.
- Kutlutürk, C. (2021). Hint Dinleri. İçinde Ş. Gündüz (Ed.), *Dünya Dinleri*. MilelNihal.
- Lal, S. A., & Mal, B. M. (2025, Ağustos 19). The Doctrine of Karma. *Jainworld*.
<https://jainworld.com/scripture/prasamarati-prakarana/the-doctrine-of-karma/>
- Long, J. D. (2009). *Jainism: An Introduction*. I. B. Tauris.
- Obeyesekere, G. (2002). *Imagining Karma Ethical Transformation in Amerindian, Buddhist, and Greek Rebirth*. University of California.
- Seyfeli, C. (2023). Geleneksel Yoruba Dininde Sistemik Evren Algısı. İçinde D. Arık (Ed.), *I. Türkiye Dinler Tarihi Kongresi Bildiri Kitabı (Fenomenolojik Çalışmalar, Hint ve Uzak Doğu Dinleri): II* (ss. 161-188). Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Seyfeli, C. (2026). *Akademik Dinler Tarihi I*. DTA Yayıncılık.
- Shah, P. K. (2005). *The First Step of Jainism*. Jaina Education Committee.
- Stevenson, S. (1915). *The Religious Quest of India the Heart of jainism*. Oxford University.
- Sümer, N. (2018). Caynizm. İçinde M. Alıcı & S. Turan (Ed.), *Dinler Tarihi I-II*. Lisans Yayıncılık.
- Tanrikulu, M. (2022). *Caynizm* [Yüksek Lisans Tezi]. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tatia, N. (1951). *Studies in Jaina Philosophy*. P.V. Research Institute.
- Umasmavi, A. (2018). *Acarya Umasvami's Tattvarthasutra: With Explanation in English from Acarya Pujiyapada's Sarvarthasiddhi* (V. K. Jain, Çev.). Vikalp Printers.
- Umasvami, A. (2018). *Acarya Umasvami's Tattvarthasutra* (V. K. Jain, Çev.). Vikalp.
- Üstündağ, E. (2025). *Caynizm 'de İbadet ve Mabet* [Yüksek Lisans Tezi]. İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi.
- Wiley, K. L. (2004). *Historical Dictionary of Jainism*. The Scarecrow Press.
- Yitik, A. İ. (1996). *Hint Kökenli Dinlerde Karma İnancının Tenasüh İnancıyla İlişkisi*. Ruh ve Madde Yayınları.
- Yitik, A. İ. (2017). *Doğu Dinleri*. İSAM Yayınları.
- Zimmer, H. (2004). *Hint Sanatı ve Uygarlığında Mitler ve Simgeler* (G. Ç. Güven, Çev.). Kabalcı.